

AHOZKOTASUNAREN ALDE EZ HAIN FUNTSEZKOAK

Donostia, 2005-XI-24

Bernardo Atxaga

Gabon, entzule guztiok. Eta eskerrik asko, bai Jabier Kalzakortari sarrera-hitz horiengatik, bai Herri Literatura batzordeari hitzaldi hau egitera gonbidatzeagatik, bai Andres Urrutia euskaltzainburu eta mahaikideari.

Hitzaldi honetan ez dut hitz egingo ez kontaera jakin bati buruz, ez kontatzeari buruz; hau da, herri-tradizioan aurki ditzakegun pozteko eta ondo egoteko bitartekoez. Ez dut hitz egingo funtsezkoa denaz, baizik eta azalekoaz: zer ondorio izan dituen ahozkotasanak, herri-tradizioak, beste esparruetan; esate baterako, esparru politikoa. Hori da nire gaurko azaleko asmoa. Azalekoa da; baina, uste dut, baita ere garrantzi handikoa. Ez du garrantzirik literaturarentzat, ez irakurlearentzat, ez entzulearentzat. Baina bai gizarte batean, bai Euskal Herri honetan eta honetarako.

Txikitako ipuin baten hasiera gogoratzen zait. Andre batek josterakoan hainbeste zabaltzen zuen besoa non mendian urruti zihoazenek ere apartatu beharra zeukaten. Ba, nik gaur, horrelako besorik gabe ere, urrutira joan beharra daukat. Urrutira joan beharra daukat eta zuen aurrean azaldu nahi dut neure ideia Euskal Herriaren lekuari buruz: zein izan den Euskal Herriaren lekua.

Erdi Aroan marrazturiko zenbait mapari begirada bat ematen diona azkar ohartzten da zein leku duten haietan Belen, Nazaret eta Jerusalem bezalako lekuek. Leku biblikoak munduaren erdi-erdian daude kokatuta. Gainerako hiriak edo lurraldeak, berriz, azaldu ere ez dira azaltzen, edo oso modu gutxituan azaltzen dira. Hala gertatzen da, kasu, Liebanako ilustratzaileak egindako mapan, non Egipto edo juduen herriak Asiak baino toki handiagoa hartzen duen. Hala ere, oker egongo ginatke baldin eta pentsatuko bagenu mapa horiek alferrikakoak direla, ludia gaizki irudikatzen dutela-eta. Izan ere, horien bitartez –mapamundi edo mapa oker horien bitartez–, lekuen garrantzia jakin ahal dugu: zer balio ematen zitzaion Erdi Aroan, noraino ziren nagusi kristau erlijioaren ikuspuntuak. Informazio horrek, beharbada, ez du balio zientifikorik izango, baina badu garrantzirik: lagundu egiten digu garai hartako gertaera asko ulertzen.

Gaur egunean ez da egiten horrelako maparik, balioaren neurria hain gardenki adierazten duen mapamundirik. Baina egingo balitz, seguru, New Yorkek, esate baterako, edo Ameriketako Estatu Batuek izugarri leku handia hartuko luketela, ohiko mapa fisikoetan hartzen dutena baino handiagoa. Letoniak, aldiz, zinez dagokiona baino txikiagoa izango luke. Esan nahi dut balio kontu hauetan ez dela betetzen Bernard Shaw-ek elefanteei eta arkakusoei buruz zioena; alegia, elefantea normalean txikiagoa izaten dela marrazkietan errealitatean baino, eta arkakusoa alderantziz. Balioa emateko unean, handia handiago egiten da eta txikia txikiago.

Euskal Herria nola azalduko litzateke balio-mapan batean? Ba, gure kaleetan asko aditzen zen kanta bati sinestuz gero (“hain da txikia herri hau non ez den mapan ikusten”), ez litzateke azaldu ere egingo. Ez da barre egiteko kontua, ze kantari ez litzaioke zentzurik faltako, baldin eta lehengo garaiez, XIX. mendea baino lehenagokoez, ariko bagina. Euskal Herriak iragan horretan ez zuen lekurik inongo balio-mapetan. Bere hizkuntza eta ohiturak ikusezinak ziren inguruko guztientzat eta baita bertako askorentzat ere.

Adibidez, XVIII. mendean, 1792an zehazki, Condorcet jakintsu ilustratuak instrukzio publikoari buruzko txosten bat aurkeztu zuen Frantziako Batzar Nazionalaren aurrean, aditzera emanez zer eta nola ikasi behar zuten Frantziako umeek eta gazteek. Txostenean ez zen hitz erdirik ere esaten euskarari buruz. Ilustratu eredugarriak eskola nahi du guzti-guztientzat, hezkuntzak unibertsala izan behar duelako. Baina, jakina, ezin du ikusezina zaion hori –euskal hizkuntza eta kultura– programan sartu.

Berrogei urte geroago ere, XIX. mendearen hasieran, ikusezintasunak lehengoan dirau, garai hartako hainbat idazleren lanek erakusten dutenez. Euskal Herriak ez zeukan lekurik munduan, baliorik ez zeukalako; eta bere hizkuntza, Lichtenbergen aforismo batek dioen moduan esanda, legez kanpoko moneta edo txanponaren antzeko zerbait zen: erabili ahal zen etxean, eta elizan ere bai hainbat alditan; baina ez eskolan, epaitegian edo, oro har, bizitza publikoan.

Jakina, egoera hartan ez zegoen inolako irtenbiderik. Egingo zituzten euskaldun bakar batzuek beren ahaleginak: Axularrek, Etxeberri Sarakoak edo Larramendik... Baina egoera hartan ezin zen aurrerabiderik sortu. Izatea bera ere, irautea, lan eskerga zen.

Ameriketara gertatutakoa argigarria izan daiteke. Bisita dezagun Montevideoko kanposantu zaharra. Ugari daude han izen euskaldunak, baina hilobi bakar batean azaltzen da euskara: atzerri hartara gerra ondorenean joandako familia batenean. Bistakoa da zergatia. Orain dela gutxi arte, Ameriketara emigratzen zuten euskaldunek goizetik gauera ahazten zuten beren

jatorria, eta ura urarekin bezala nahasten ziren Uruguai, Argentina eta Venezuelako gizarteetan. Inmigranteek ez zioten baliorik sumatzen beren hizkuntzari edo kulturari, eta ozeanoa zeharkatu orduko zaku zahar bat bezala uzten zuten bazterrean.

Ohar gaitezen: Ameriketara bezala gertatuko zen Euskal Herrian bertan ere, baldin eta gure auzoan, Alemanian, erromantizismoa izeneko mugimendu politikoa eta kulturala sortu ez balitz.

Erromantizismoarekin Euskal Herriak leku bat izan zuen mapamundian. Hark ekarri zuen, adibidez, Bernard Etxepareren katolizismoak eta Joanes Leizarragaren protestantismoak bideratutako “*Debile principium melior fortuna sequator*” hura. “Ez ditugu mesprezatu behar literaturarik ez omen duten hizkuntza horiek –idatzi zuen Wilhelm Humboldték–. Haietatik onura handia atera genezake. Itxuraz urri eta traketsak diren hizkuntzek ere lehengaia eskaintzen dute kultura landu eta konplexu baterako”. Eta, jakina, ez zen bakarrik esaten edo idatzen zutena. Haien jarduera ere ildo beretik zihoan. Humboldt herriz herri ibili zen, eta Europa eta beste kontinenteetako gizarte, kultura eta hizkuntza desberdinak ezagutu zituen, Johann Herder bere kide erromantikoaren arrastoan. “Zergatik ote da –galdetu zuen Herderrek berak– Europako zibilizazioa hain aurreratu eta distiratsu?”. Eta erantzuten du: “batez ere, bertako herrien eta ideia-ugaritasunagatik, eguraldi epelagatik eta beste herriei dituzten harremanengatik”.

Nazioa edota herriak baloratzerakoan, haien hizkuntza hartzen dute erromantikoek ardatz. Haien ustez, hizkuntza giza bizitzaren adierazle da, eta herri zein arraza desberdinen espiritua hizkuntzek duten sintaxi eta fonetika berezian islatzen da. Alemanak sintaxia egokia du filosofiarako eta bereziki lexikorako; frantsesak, berriz, argitasun edo klarotasuna. Baina ez alemanak edo frantsesak bakarrik. Hizkuntza guztiek dute dohaina. Dohain gabeko hizkuntzarik ez dago. Guzti-guztiek dute berea; baita, esan bezala, urri eta trakets diruditenek ere.

Aitortu beharra daukat: zenbat eta urte gehiago pasa, orduan eta gehiago sinesten dut erromantizismoaren garrantzian. Nire ustez, azken mende honetako mugimendurik erabakigarriena izan da. Haren oihartzuna izugarria da; baita kontrako aldera mugitzen diren edo itxuraz mugitzen diren mugimenduetan ere.

Nahiz eta erromantikoaren ideia batzuk lehenagotik etorri, mundua ulertzeko modu hura berria zen, eta nazio zein kultura ikusezinetan bizi ziren jendeek segituan heldu zioten Alemaniatik zetorren sentsibilitateari. Humboldt zendu eta ehun urtera ere, 1931n, honela zioen Engracio de Aranzadik, *La nación vasca* deitu liburuaren hitzaurrean “*La civilización vasca que en días prehistóricos*

debió de ser admirable, según advierte a los espíritus superiores la estructura portentosa del verbo de nuestra lengua...”. Zentzu berean, Ibarrek, Justo Maria Mokoroak, honako hitz hauek eskaintzen dizkio euskarari *Genio y lengua* liburuan: “*Es para nosotros vehículo, instrumento, agente de una civilización extensa, cúspide de genuinos valores, signo de elevación*”.

Isaiah Berlinek dio, eta zaila da berak baino hobeto esatea, Alemania Europaren bazterrean sentitzen zela, ezer handirik egingo ez balu bezala, urrezko menderik gabe, Shakespeare edo Cervantes bezalako jeniorik gabe, Italiako Leonardo, Miguel Angel eta beste hainbat eta hainbat artistaren parekorik gabe. Eta bere gutxiagotasun-komplexuak okerrera egin zuela XVII. eta XVIII. mendeetako Frantzia izugarri handiaren aurrean, non beste maila intelektualeko artisten artean Rousseau eta Napoleon gisako erraldoiak zeuden. Atzeratuta zeuden sentimendua izugarri gaiztotu zen, nonbait, Napoleonen aurkako erresistentzia-guneetan. Eta Alemania osoak, Friedrich Schillerrek idatzi zuenez –oso ospetsua da esaldi hau–, “adar makurtuak bezala erreakzionatu zuen”. Hartara, modu horretan jokatu, kasu berean zeuden gizarte askoren eredu bihurtu zen. Beste herri horiek ere beren iraganeko, egiazko edo irudimenezko, garaietara jo zuten, beren nazio edo eta izaeraren ezaugarrietara.

Gure historia ezagutzen duten guztiek ondo dakiten bezala, euskaldun jantzi samarrak jarri ziren eredu horren babesean. Nolabait esateko, prest zeuden leku hura hartzeko. Behar zen guztia zeukaten. Alde batetik, euskararen berezitasuna oso bat zetorren sentsibilitate berriarekin; bestetik, berriz, berekin zuten umilazioa, eta horrexegatik aldarrikatu zuten apologistek aurrena, eta erromantiko euskaldunek gero, adar makurtuek bezala, euskararen handitasuna eta antzinatasuna, Europako eta agian munduko lehen hizkuntza zela esanez. Baldarra eta kultura gabea zela ziotenei erantzun nahi zieten. Isaiah Berlinek zioen, arestian aipatu dugunez, gutxiagotasun-komplexua pairatutakoek berehalako garaipen ezinezko eta ustezkora jo zutela edo beren kulturaren dohain inbidiagarrien aldarrikapenera.

XIX. mendean, eredu horri heldu zioten Navarro Villosladak edo Agustin Xahok Amayaren edo Aitorren kontraerak sortu zituztenean. Geroxeago, eta sendoago, Campionek, Azkuek, Barandiaranek eta beste hainbatek. Iraganen lekurik gabe ibilitako euskaldunak eskaintzen zitzaiena hartzen hasi ziren, balio berriez arduratzen, beren burua estimatzen... Eta orduan hasi zen beren ipuin orokorra sortzen.

Ipuin orokorraren hasierak honela zioen: “Herri zaharra da Euskal Herria, antzinakoa, Europako zaharrena, agian; gainera, berezia da, horixe erakusten du bere hizkuntzak, latinaren antzik ere ez baitu. Bereziak dira, halaber, bere kanta, dantza, eta, oro har, herri-jakintzaren emaitza guztiak ... “.

Erromantizismoari esker ohartu ginen euskaldunen Euskal Herriak zuen lekuaz.

Alemanak beren herri-espirtua delakoarekin hasi zirenean beren lekuaren bila, Luterok Bibliari emandako interpretazioa hartu zuten aintzat, eta, horrekin batera, beren arkitektura eta beren ohiturak. Esan nahi dut ez zituztela bakarrik hartu aintzat kantu, ipuin eta antzekoak; alegia, folklorea deitu den hori. Zehatzago esateko, alemaniarren herri-espirtua ez zen herri xehea deitu zaion gizartearen zati horrekin bakarrik osatu. Horrekin ere bai, noski, Grimm anaien lanak erakusten duenez. Baina ez horrekin bakarrik.

Euskal Herrian, berriz, herri-espirtua, besterik ezean, herriaren jakintza, herri xehearen eta, areago, nekazari jendearen kulturarekin lotu zen ia erabat. “Nekazariak” hitz egiten zuten euskaraz ondo. Beraiek ziren, eskolatik pasatu gabeak, nahastu gabeak, antzinako kanta, ipuin eta beste hainbat edertasunekin ongien gogoratzen zirenak. Haiengan zegoen, azken batean, euskal arima...

Beharbada, oker egongo naiz. Orainera begira jartzen garenean, segituan sortzen zaigu zalantza. Baina nire irudipena da ez garela leku horretatik asko mugitu. Eremu hori baliatzen dugula, geure buruari begiratzen diogunean. Eremu hori erabiltzen dutela kanpokoek ere –hau azpimarratu behar da batez ere, gero honi buruz hitz egingo baitut– guregana hurbiltzean.

Ordutik hona urte askotan, eta tartean euskara dela-eta, euskal kultura dela-eta, teoria asko eta izen gehiago aipatu dira. Hala ere, ematen du gehientsuenetan oinarritzko ideologia ezarrita dagoela alde zurretik. Bestela esanda, teoria zein izen berriak taktikoak direla, modernotasun- itxura bat hartzeko ahaleginak asko. Lehen aipatu dudan liburuan, Ibarrek hizkuntzalariaren teoria aipatzen du. Orduan oso berria izan behar zuen. Baina irakurtzen jarraituz, uste dut oinarritzko ideologia hura daukala gogoan.

Behin irakurri nuen itsas armada britainiarrak erabiltzen dituen toldo guzti-guztiek hari gorri bat daukatela eta, horren arabera, inork ez dituela lapurtzen toldo horiek, hari gorria salatari bihur daitekeelako. Ba, gure lekuarekin ere horrelako zerbait gertatzen da. Hari gorria hor dagoela beti. Euskal Herriari buruzko uste eta jokaera guztietan, euskaldunoi buruzko ipuin orokorrak lehen zioen gauza bera dio orain ere, baina ñabardura batzuekin osatua. Dio ipuin orokor horrek orain: “Herri zaharra da Euskal Herria, antzinakoa... Oteizak dioen bezala, edo zioen bezala, neolitikoan ere hortxe zegoen; hortxe zegoen bere hizkuntza bereziarekin, bere bizitzarekin, bere izaera eta portaerarekin. Gaur egun, larri dabil euskal izaera edo estilo berezi hori, handiak izan baitira erasoak eta kutsadurak. Baina hor dirau hizkuntzak, hor dirau herri-jakintzak

herrietan eta herri-bazterretan, baserrietan... Badugu, beraz, nora begiratu etorkizuneko bidean”.

Oinarri erromantikoaren ipuin orokorra osagarri da, noski, ideologia politikoa. Zenbaitek, euskaldunak herri xehearen edo nekazari zintzoen parean jarri ondoren, ez du, maitasun bitxi samar batez, haientzako hazkuntzarik nahi. Ez zaio burutik pasatu ere egiten euskarak, kasu, industrian egon behar duela. Edo ezin duela huts egin politikagintzan, hezkuntzan eta literaturan. Hiritartzearen garapenak ekarritako aldaketa guzti horien osagarri izan behar duela. Beste era batean esanda –eta orain hitz bakar batekin ezagutuko duzue edo asmatuko duzue zeri buruz ari naizen–, monumentua izateari utzi behar diola, eta tresna bihurtu.

Zenbat aldiz ez ote dugu entzun euskara monumentua dela. Nik, egia esan, anaiari zor diot gogoeta hau, Iñaki Irazuri. Eta, berak behin idatzi bezala, azkenean monumentuaren esanahi etimologikoa hauxe da: bizirik egon zen zerbaiten aztarna. Beraz, euskara monumentutzat daukatenek, aldi berean, hildakotzat daukate.

Baina ez dira monumentu-zaleak, soilik, euskalduna esterotipo erromantikoaren barruan ikusten dutenak. Gauza bera egiten dute euskaltasuna esentzia gisa ulertzen duten guztiek ere. Alderdi abertzaleetako kide ugarik, herriaren espiritutik abiatuta, Euskal Herria behin eta betiko osatua eta zehaztua gelditu zela uste dute. Aspaldi batean, noski: neolitikoa...

Esango nuke euskaldunok euskaldun munduari buruz daukagun ipuin orokorra dela orain arte deskribatu dudana. Nolabait, gure izatea, gure mundua maite dugu. Euskaigintza maite dugu: nolabait geureganatu dugun lekua eta leku horretatik abiatutako ipuina eta hortik abiatutako sentsibilitatea...

Zer gertatzen da, ordea, leku horretan bertan ikusi baina gu bezala zaletu ez eta aurkakoak, edo indiferenteak, direnekin? Zein da beste jende horren ipuin orokorra? Ez da zalantzarik, nik uste: leku berebetean ikusten gaituzte, erromantikoek egindako lekuan. Bateratu egiten dute euskaldun den oro nekazariarekin.

Euskararekin inolako harremanik nahi ez duten xenofoboek mesprezuz ikusten dute euskaraz edo euskararekin bizi den herria, gaur egun milioi bateko pertsona multzoa. Beraiek ere aintzat hartzen dute leku erromantikoa, baina eragin inbertsoan, negatiboan. Garai batean nekazariari egozten zitzaizkien huts eta gaitz berberak eransten dizkiote euskarari eta euskaldunari.

Jakina, beraiek ere badute beren ipuin orokorra euskaldunei buruz: “Bazen, eta bada oraindik ere, gizaki bat gurekin zerikusirik ez duena edo, areago, gure

kontrakoa dena... Mendia du jatorri, herrixka edo baserria. Itxia eta atzerakoia da. (Zuok pentsatu nekazariari buruzko ideietan, hiritik nekazariei buruz sortu diren ideia zehatz horietan, baina kasu honetan euskaldunoi egotziz)... Itxia da, eta atzerakoia, probintzianoa, agrafoa, karlista edo nazionalista, arrazista, terrorista... Batzuetan, oso gutxitan, musika egiteko edo entzuteko gogoa sortzen zaio eta folklorera edo folkera jotzen du. Literaturaz arduratzen denean, ahozkotasunaren bidea hartzen du ezinbestean; tradizioz ezean, alegia. Baina, orduan ere, idazten hasteko orduan, bere agrafia edo idazkera ezak ematen dion lotsak bultzatzen dio; ez egiatzko zaletasunak edo barne-nahiak. Igualekoak gara gu, hirietan edo metropoliatan bizi garenok: oraingoak, liberalak, demokratik, kosmopolitik, unibertsalak, kultuak, modernoak, sofistikuak, literatura eta arte guztietan jantziak...”.

Ipuin hau, xenofobia alde guztietatik, “kontramito” bat besterik ez da, kontramito baten beharrak sortu zuen. Bartzelonako unibertsitatean entzun nuen hitz hau aurreneko aldiz. Errenazimenduko filosofiaz ari zen irakaslea, eta esan zuen: “Ficinok eta beste pentsalari batzuek beren garaia, Errenazimendua, goraiatu nahi zuten, eta horregatik sortu zuten Erdi Aroa ‘garai iluna’ zelako mitoa, edo hobe, kontramittoa. Horrela nabarmenago geratzen zen Errenazimendua ‘garai argitsua’ zelako irudia”.

Parekotasuna garbia da, nire ustez. Xenofoboan ipuinean, euskaldungoak kontramitooaren lana egiten du: gu “bajatzuz” egin nahi dute haiek gora. Kontu zaharrak ez ezik –gogoratu kristautentzak “turkak” zirela kontramitooaren pertsonaiak–, unibertsalak dira: non dauden bi komunitate, han sortzen dira elkarren kontrako ipuinak, mitoak eta kontramitooak. Eta lehia hau, esan gabe doa, berriro eta bizitu egiten da aldiro, batez ere egoera politikoa edo ekonomikoa txartzen denean. Halaxe gertatu da nik uste Espainiako estatuan “euskal arazoaren” garaiotan.

Kontramitooaren haizeak oso gogor jo du azkenaldi honetan. Niri iruditzen zait jende askok eta askok Espainian “argitsu” (demokrata, kosmopolita, etc.) azaldu nahi zutela Franco diktadorea hil ondoren; baita, ez dezagun ahaztu, bezpera arte falangista izandakoek ere. Hala, kontrafigura eta leku ilun baten bila abiatuta, Euskal Herri hau “aurkitu” zuten –gogotsu baitzeuden horrelako aurkikuntza bat egiteko–; euskaldunak hartu zituzten planteamendu horren pertsonaia nagusizat. Ez, noski, hezur eta haragizko euskaldunak, baizik eta estereotipoaren arabera asmatutako panpina batzuk. Izan ere, horrela egiten dira beti estereotipoak: pertsoneri barrua kenduz eta hutsunea ideia-lastoekin edo ideia-trapuekin betez, odolkiaren antzera. Hala egiten zuten hiriko *señorito* klasistek nekazariekin. Hala, xenofoboek eta beste askok euskaldunekin.

Pentsa daiteke, pentsa dezakezue, ipuin orokor hau irreala dela. Eta, alde batera, baietz esan beharko nizueke. Alde batetik, exajeratua da, ez da erreala. Alegoria guztiek ematen dute irrealak. Baina sortu da milagarren liskarra Euskal Herrian, eta goi-mailako politikari batek dio: “*Ellos no tienen literatura. Tienen a Orixe. Nosotros tenemos a Cervantes, a Unamuno...*”. Eta heldu da bi milagarren liskarra eta lau sujet euskaldun azaltzen zaizkigu zinta komiko batean. Eta txapeldun batek, aspaldiko Chomin del Regato hura berrituz, gaineratzen du: “*Los de Madrid venir al Parlamento Vasco...*” Eta gotzainak: “*Ora pro nobis*”.

Gai honi buruz eta ipuin orokor hau berritzeari buruz, adibide asko jar litezke. Guztietan mania bera sumatzen da. Beti dago, irainetan, halako nekazarikeria edo baserritarkeria bat. Irain egiterako orduan, ipuina, kontramitoa dago atzean. Enblema zatar hori, berriro esanda, erromantizismoak Euskal Herriari egin zion tokiarekin batera sortu zen, euskalduna nekazariarekin identifikatu zenean. Beraz, nora joko du gaur egun, bihar, etzi, irain egin nahi duenak? Normalean, iraintzaileek ez dute burua asko nekatzen, eta aurrez prestatutako platera zikineta jarri dute.

Poema bat irakurriko dut, ipuin iraingariaren adibide edo eredu garbia denez gero. Nahiz eta nire aspaldiko lagun batena izan, eta horrek frenatu, irakurtzea beste erremediorik ez daukat.

Poema da “*Epístola a los vascones*”. Oihenarten izenean jarri zuen Jon Juaristik arbuioa. Eta, jakina, zerikusi zuzena du hasiera-hasieratik enblemarekin eta ipuin orokorrek. Ze Oihenart izan zen –esango genuke– ahozkotatua eta ahozkotatuen ereduak arbuioa eta Frantziako Akademiak-edo bultzatutakoak bereganatu zituen. Esan nahi da, nolabait, ez zela herrizalea, baizik eta gortezalea; bai, behintzat, literatura kontuetan.

Alemaniko leku publiko batean –Espainiako kultur erakunde baten egoitzan, zehatzago esateko– irakurri nuen poema aurreneko aldiz, 2000. urtean, nahiz ordurako liburu batean argitaratua zegoen (*Arte de marear*. Ediciones Hiperion, Madrid, 1988). Han zegoen poema, aldizkari batean, Espainiako diru publikoaz ordainduta; erdaraz, gaztelaniaz, ikasle alemanierren eskura.

Poema edonork aurki lezake liburuan, eta ez dut hemen errepikatuko, baina jakin euskaldunei eta euskarari egozten dizkien epitetoak honako hauek eta okerragoak direla: “*romos paisanos*”, “*lengua aldeana*”, “*ruda jerga de pastores*”, “*palurdos*”, “*bárbaro y enteco*” (euskara, alegia)... “*Epístola a los vascones*” poemak *horror vacui* sortzen du, eta astaputza esaten zaion perretxiko delakoa ekartzen du burura; baina ipuin xenofoboaren adibide bezala aparta da.

Balio du adibide honek, aurrekoek bezala, Euskal Herriko hainbat auziren aurrean izandako jarrerak argitzeko. Alegoria guztiek ematen dute irrealak, harik eta konkretatzen eta gaurkotzen, “itzultzen”, diren arte. Ipuina gaurkotu egin behar baita aldiro, zirkunstantzien eta premien arabera. Eta halaxe egin dute Juaristik eta antzekoek.

Bukatzeko, har dezagun gogoan ipuin orokorraren azken atal bat. Gogoratu zer zioen: “Literaturaz arduratzen denean, ahozkotasanaren bidea hartzen du ezinbestean; tradizioarena, alegia; baina orduan ere bere agrafia edo idazkera ezak ematen dion lotsak bultzatzen dio, ez egiazko zaletasunak edo barne-nahiak”.

Hasi ahozkotasanaz pentsatzen, eta buruko mina jartzen zait. Zenbat aldiz ez ote didate esan, aldez edo moldez, idazkeran ahozkotasanaren hatsa sentitzen dela nire *Obabakoak*-eko testuetan! Zenbat aldiz ez ote zait aipatu euskarazko tradizioirik ezarena! *Gizona bere bakardadean* argitaratu arte, harripean ere aurkitzen nuen galdera. Ahalegintzen nintzen batzuetan *Obabakoek*-eko ipuin batzuen hasierek zenbat neke eman zidaten sinestarazten, edo sinestarazten plagiatzeko metodoak ez zirela nire jaioterriko artazuriketetan hizpide. Baina alferrik zen.

Hurrengo urteetan protestatu baizik ez nuen egin. Joaten nintzan, esate baterako, sinposium batera eta han esaten nien idazleei, nire kideei eta gaztelaniatzko idazleei, zer arrazoirengatik lotzen zuten ahozkotasuna hain zehatz, hain justu, periferietako literaturekin, Turkiako idazle, Poloniako, Ukrainiako... Euskal Herrikoekin, eta zergatik ez Calvinorekin, Tolkirekin... Ahozkotasuna eta herri-tradizioa osagarri funtsezkoak zirela literaturan esaten nien, mundu guztian, ez zela bereziki euskaldunon jokaera. Ba, lortu nuen idazle batzuei zalantza sortzea, baina ez zen beste aurrerabiderik egon.

Esan zidan behin sekten gaiak arduratzen den irakasle batek sektetako kideek badakitela gehienetan gezur batean bizi direla, baina engainu horretan bizi nahi dutela. Bizitzeko, beharrezkoa zaiela sekta horretan sinestea. Agian, ez dago salbuespenik, eta denok behar ditugu hainbat ideia faltsu, gure fobiak bideratzeko edo gaizki esaka aritzeko egunean ordu pare batez. Halaxe, nik uste, euskaldunen eta euskararen aurkako ipuinzaleek.

Hori dena horrela, jar gaitezen behar den puntuan: tradizioa eta hizkuntza batzen diren horretan. Jakina da guretzat, euskaraz eta beste hizkuntzetan irakurtzen dugunontzat, aspaldidanik daudela gure hizkuntzara itzulita bai Biblia eta bai beste klasikoren batzuk, azken itzulpenak kontuan hartu gabe, eta nahikoa litzatekeela hori arazorik ez dagoela frogatzeko; euskarak baduela nahiko tradizioirik; ez duela aparteko zailtasunik kulturarako edo literaturarako. Gogoan

izan, horri buruz, itzulpen-lana izan dela tradizioaren eta hizkuntzaren arteko eragile nagusia. Haren bitartez zabaldu zen kultura mundu guztira: Greziatik Erromara eta, ondoren, Erromatik Ingalaterrara, Frantziara eta munduko beste nazio eta kultura guztietara.

Itzulpenak Euskal Herrian egin duen lanaz adibide bat jarriko dut. Aipatzea ere lotsa ematen dit, Euskaltzaindia tartean dela, baina adibide baten beharrean nago.

Axular eta bere garaiko idazleak konturatu ziren –hauxe da adibidea– esaldi kausalak arazo izan zitezkeela, euskarak *-lako* esaldiaren bukaeran jartzea eskatzen zuelako. Zer egin, orduan, esaldia oso luzea zenean?

Zilegi bekit orain karikatura egitea eta asma dezadan esaldi bat, esaldi kausal bat “(...) eta epitafio hau idatzi dut gure Mirandek Parisen hamaulagarren *arrondissement* delakoan, ez oso urruti Pio Barojak Espainiako Gerra Zibiletik ihes egin ondoren erabili zuen Maison d'Espagne errepublikarretik, bere burua bota zuelako”. Idatzi duen edonork daki: irakurleak ezin du horrenbeste itxoin paragrafoak zer zentzu duen jakiteko. Axularrek, horrelako esaldiak bururatzen zitzaizkionean, eta baita askoz laburragoak ere, "zeren" bat kokatzen zuen esaldiaren hasieran, latinetik ikasitakoa. Baliabide bat zen, irakurlea zentzuaz ohar zedin. Eta "ezen... bait" eta horrelako partikulak erabiltzen zituen lagungarri. Alegia: Axularrek latina eta beste hainbat hizkuntza idatziren egitura eta moduak zeuzkan buruan, tradizioa, eta modu horiek bere hizkuntzara ekartzen zituen. Eta ez dago beste sekreturik. Tradizioa horrelaxe zabaltzen da.

Beste kontu bat litzateke aztertzea –eta gai hau, nire iritzirako, oso polita izango litzateke ikasle batentzat– zer gorabehera izan dituen Euskal Herrian tradizioaren harrerak, tradizio kultuaren harrerak. Zergatik atzeratu den horrenbeste bere onarpena. Zergatik behartu zituen, oro har, giro politikoak. Batez ere, zirkunstantzia historikoez jardun beharko genuke eta baita *garbizale* deitzen diren maniatikoei buruz ere, zeinek hizkuntzari buruzko filosofia eta egitasmo guztien aurrean *leif motiv* bakarra zuten: gure latinizazioa ezkutatu. Baina honetaz hitz egiteko, gogoia behar du eta nik edo askok ez daukagu.

Ipuin orokorraren ahozkotasanaren inguruko horri buruz jarraituko dut. Tarte labur batez, bukatu baino lehen.

Figuren ugaritasunean aurkitu nahi izan da literaturtasunaren ezaugarria; hots, hizkuntza-arau zein hizketa arruntarekiko urruntasunean. Gogoratu gure ikastetxeetan ikasten zen Rodrigo Caro-ren poema hura: “*Estos, Fabio, ¡ay dolor!, que ves ahora, campos de soledad...*”. Baina modernitateak ezeztatu egin du teoria hori. Gaur egungo nobela batean nekez aurki daitezke horrelako hitz-jauziak. Poesian ere, nekez. Gainera, ezaugarri hori –hizketa arruntarekiko

urruntasunarena– ez da berdin gauzatu tradizio guztietan. Sendoagoa izan da Frantzian, Britainia Handian baino. Askotan aipatu eta esan da: Ingalaterrako tradizioan edo hezkuntza ingelesaren tradizioan, poesiaren eta eguneroko hizketaren arteko tartea oso ttipia izan da. Hemengo poeta bat, batez ere gaztea baldin bada, eta pixka bat surrealismoz mozkortuta baldin badago, Ingalaterrara joan orduko konturatzen da han bere poesiak ez duela zentzurik; hau da, bere esanahitasuna hutsala dela.

Aitorpena zilegi izango zait, beharbada. Ingalaterrara lehenengo aldiz joan nintzenean, neure poema batzuk eraman nituen ingelesera itzulita. Eta St. Andrews Unibertsitateko irakasle bati pasa nizkion. Handik egun batzuetara, etorri zitzaidan, eta esan: “Barkatu, ez ditut poema horiek ulertzen. Intelijenteagoa izan beharko nuke”. Orduan pentsatu nuen nire literaturan zerbait zegoela oker. Agian kutsatuegi nengoela Frantziako eta Espainiako tradizio solipsista eta banguardistekin, eta ez zela hori britaniarren joera. Hauena hurbilago zegoela ahozkotasetik. Labur esanda: ahozkotasunaren eta literaturaren auzia poliki erabaki behar dela, ez dagoela unibertsaltasunik.

Gai batzuk aipatu gabe geratu dira; beste batzuk, zarpil; baina hurrengo hitzaldiren batean beharko du, honek dagoeneko oso luze jo du-eta.